

utasítottak el és csupán 5 új iskolát engedélyeztek. 25 iskola kapott engedélyt¹ új tanerő felállítására. A jelentés szavai szerint: „Egyházközségeink figyelmé számtalan helyt a felekezeti iskola felé fordult, új hitvallásos iskolát akarnak, meglévő iskolájukat pedig több tanerőssé fejleszteni. E célból áldozatokat is örömmel vállaltak. Új iskolák építésére, új tantermek beállítására, jelentősebb átalakításokra az elmúlt két év alatt —pénzben és közmunkában — 46 község hívei összesen 8,452474 lejt áldoztak. Milyen beszédek e számok! Mennyi keserűség járt a nyomában, mikor aztán a nehéz időkből tett nagy erőfeszítés után nem kapott a megépült iskola megnyitási engedélyt! “ A magyar iskolák kálváriája mérhetetlen sok gondot okozott a fenntartó szervezeteknek. De a tanárok és tanulók szenvedései és küzdelmei még nagyobbak voltak. Erről más alkalommal szeretnék legalább némileg megközelítő képet nyújtani a szabad magyar földön felnövekedett olvasónak.

BÍRÓ SÁNDOR

A NÉMET-FRANCIA EGYÜTTMŰKÖDÉS

EZERKILENC SZAZNEGYVEN OKTÓBER VÉGÉN, Loir-et-Cher megyének egyik kis vasúti állomásán a megszállt területen fogadta Hitler Adolf, a nagy német birodalom vezére a 80 éves marsaik, az 1916-i verduni győzelem hőst, sok francia reménységét. Az 1919. évi békeszerződések óta már sok szenzációs német-francia találkozó zajlott le a montoire-sur-le-Loir-i előtt. Emlékezzünk itt a híres locamói paktumra (1925 október), amikor Luther kancellár találkozott a harmadik köztársaság minisztereivel, a híres thoiry-i megbeszélésre Genf mellett, mely Briand és Stresemann között folyt le két évvel később, majd arra a látogatásra, melyet Pierre Laval tett Brüning kancellárnál Berlinben, 1931-ben ... Ezen megbeszélések egyike sem volt olyan fontos, mint a montoire-i, egyes hírlapok nézete szerint. Viszont ami a beszélgetés lefolyását illeti, csak feltevésekre vagyunk utalva s így nem kíséreljük meg, hogy haszontalan fejtegetésekbe bocsátkozzunk olyan kérdésekről, melyeket a legfőbb érdekelték titokban akarnak tartani. Ehelyett jobbnak látjuk, hogy a találkozás után kiadott hivatalos közleményhez tartjuk magunkat. Ez a közlemény igen lakonikus, de azért nyíltan megmondja, hogy mind a két államfő felismerte a győztes és a legyőzött, vagyis a megszálló német hatalom és Franciaország közötti együttműködés szükségességét, holott ugyanakkor Franciaország több mint felében a megszálló hadsereg kormányzása alatt áll.

Ezt az együttműködést korábbi beszámolóinkban (Magyar Szemle 1940 november) mi is feltétlenül szükségesnek jeleztük, de tulajdonképpen miben áll? Milyen mértékű legyen? Milyenek lehetnek jelenlegi körülményei, módzatai? Ezek mind olyan kényes, nehezen megoldható problémák, melyekre nézve a franciák az agg marsall személye és műve iránt érzett tiszteletük mellett sincsenek egy véleményen. A montoire-i beszélgetés után kiadott közlemény pedig nem világosít fel róluk. De hiú lett volna remélni, hogy ezt a felvilágosítást ez alkalommal meg is kapjuk.

Ily körülmények között joggal kérdezheti az ember, hol tartunk tehát a német-francia együttműködés terén? Ha mérleget állítunk fel, a mérleg aktívájára írhatjuk fel a repatriálások egyik csoportjának befejezését, a vasúti és közúti hálózat helyreállítását, a megszállt és szabad területi övezet közti

¹ Igazgatótanácsi jelentés 1937—39-ről, 76—77 l.

levelezés javulását, valamint azokat a berlini ígéreteket, melyek szerint a svájci területen tartózkodó francia hadifoglyok hazamehetnek és bizonyos németországi hadifogoly-kategóriák feltételes szabadságot kaphatnak. Passzívára kell írunk a párizsi diáksztrájkokat és a százezernyi lotharingiai francia kitelepítésével okozott izgalmat. Alábbiakban megkíséreljük a mérleg részletezését, miközben minden érzelmi mellékzöngét mellőzni igyekszünk.

Az 1940 júliusi Franciaország egy bontási üzemhez hasonlított. Mindenütt fölszántott utak, elrombolt hidak, fölrobbantott alagutak, bedugult csatornák, mihez járult a sok millió menekülő nagy nyomora, kik közül sok ezren kitarítottak autójuk kormányánál az utolsó csepp benzinig, mások fölkapaszkodtak biciklijekre, vagy kis tolókosít húztak, melyre sebtében összekapott holmijukat rakták fel. Mindenki vonszolta maga után feleségét, gyermekeit, elaggott hozzátartozóit; sokan áttörhetetlen akadályokba ütköztek, mások elvesztek az egymás hegyén-hátán halmozódó járművek szövényében. De azért több százezer párizsi és párizskömyéki ember és talán még nagyobb számú pas-de-calais-i bányász, valois-i földműves, sampányi szőlőmunkás, Rouen-vidéki gyári munkás, mindenféle rendű-rangú hivatalnok átevíckélt valahogy a boldognak hitt szabad zónába, a megszálló csapatok elől menekülve. Ebben a szabadnak mondott övezetben néhány megyének a lakossága egy hét alatt megháromszorozódott, egy hónap alatt megötszörződött, úgyhogy rövid idő múlva az inség minden téren beállott...

Szerencsére nyár volt és az idő általában kedvezett. De a menekültek vagy a szabad ég alatt háltak, vagy köröskörül nyitott fészerekben és ami a legnagyobb baj volt, szegényes anyagi forrásaik mihamar kiapadtak. Még ott is, ahol a lisztkészletek elégségesek voltak, nem volt elég pék, hogy megsüsse a szükséges kenyérmennyiséget. A menekülők különben sokszor hosszú gyaloglás után értek céljukhoz, lyukas cipőtalppal, megdagadt lábbal és semmi lehetőségük nem volt arra, hogy új cipőt vagy új fehérműt szerezzenek. A francia államnak száz meg százmillió frankot kellett arra költenie, hogy ezt a bolyongó lakosságot táplálja, mely rövidesen teljesen képtelen volt arra, hogy saját szükségletét ellássa. A bajt még tetézte az, hogy a languedoc-i, limagne-i és Lyon-vidéki síkságoktól, valamint a Földközi-tenger partjától eltekintve a szabadon hagyott rész nem valami gazdag terület: itt terülnek el a Causses sivár fennsíkjai, a Cévennes mély völgyei, az Alpok nagy, fátlan sivár sziklavidékei. A nagyobb városokban található néhány lakást valósággal megostromolták, s ha nem volt lehetősége annak, hogy minden menekülőt fedél alá lehessen juttatni, még kevésbé lehetett mindnyájuknak munkát szerezni, mert hiszen az ország legnagyobb részében a közlekedés teljesen lehetetlenné vált.

Így hát elkerülhetetlennek mutatkozott a német-francia együttműködés a célból, hogy ezeket a bujdosókat hazajuttassák. A tilos övezetet, melyet korábbi cikkünkben B2-vel jeleztünk, nem számítva, valamennyi leszerelt katona és menekült, aki ezt kérte, november vége felé már visszamehetett otthonába. Általában csak azok maradtak vissza a szabad zónában, akiknek sikerült valami foglalkozást találni, vagy akik elég pénzzel rendelkeznek és nem kell szorongva gondolniok a holnapra. Különvonatokat állítottak be, melyek száma hétről hétre növekedett, az autótulajdonosoknak üzemanyagot juttattak s így többmillió ember hazatérhetett családi tűzhelyéhez. Ez a megfordított irányú exodus nagyjában rendezett viszonyok között történt, míg a júniusi eszeveszett menekülés valóságos elemi csapás képében folyt le.

Mivel az emberek és járművek ellenőrzése rendkívül szigorú a demarkációs vonalon, ez a hazatérés kétségtelenül lehetetlen lett volna a megszálló hatóságok jóindulata nélkül.

Ugyanez történt a vasúti és közúti hálózat helyreállítása körül. Nyilvánvaló, hogy a megszállt övezetben a német csapatoknak is elsődrendű stratégiai szükséglete volt ez a javító munka. De a demarkációs vonal mintegy a közlekedési hálózat ütőereit vágta ketté és bizonyára lehetetlen lett volna a szabad övezetben is a romok eltávolítása és az utak megépítése a megszállt területi szerveknek szinte folytonos közreműködése nélkül. Ne felejtjük el, hogy igen sok vasúti hidat romboltak össze a mögöttes területen és hogy a német hadsereg előőrsei június 25-én Andance-ig jutottak el (Ardèche megye) a Rhone völgyében, sőt Chambéry közvetlen szomszédságáig Szavojában, holott a jelenlegi demarkációs vonal sokkal északabbra húzódik. Már pedig éppen a közben lévő területen volt a legnehezebb a háborús pusztítások nyomainak eltüntetése. A kijavításhoz szükséges gyárak és üzemek legtöbbször pedig a megszállt területre esik s így itt sem volt elkerülhető az együttműködés.

A megszálló hatóságok tevékeny és megértő közreműködése nélkül sohasem lehetett volna a vasúti vonalakat sem üzembe helyezni. A párizsi Gare de Lyon-t csak október elején lehetett a közönség számára újra megnyitni, holott mindenki tudja, hogy a főváros és Délkelet-Franciaország közötti forgalomnak ez a kiindulópontja. Azelőtt ennek a forgalomnak vagy a Gare d'Austerlitz (Vichy—Clermont felé) vagy a Gare de l'Esten át (Dijon—Lyon felé) kellett lebonyolódnia. Képzhetjük, mennyi késést okozott ez a túlterhelés I S képzeljük hozzá, hogy a vasutaknak a katonai megszállás igényeit és a túlszűfolt városok lakosságának élelmiszer-szükségletét is el kellett látnia...

A fegyverszüneti szerződésben nem volt kifejezetten szó a postai forgalom megszüntetéséről a megszállott és a „szabad“ övezet között és a posta csakugyan egész július havában tűrhetően működött. Lehetett Párizsból Lyonba írni, Bordeauxból Toulouseba és megfordítva, sőt a külföldre is. De aztán augusztus elsején a megszálló hatóságok váratlanul teljesen megszüntették a postaforgalmat s ez az állapot egészen október 8-ig tartott, sokmillió francia kétségbeesésére.

Bizonyos, hogy nehéz volt a megszálló hatóságoknak olyan cenzúrát megszervezniük, mely millió meg millió levelet és lapot képes lett volna átvizsgálni, hogy így megakadályozza a katonai természetű tudósítások átszivárgását. De a francia családok háborgó érzésekkel gondoltak mindazokra, akik ezt az elviselhetetlen helyzetet előidéztek, amiből némi rész a vichy-i kormányra is jutott, melyet tehetetlenséggel vádoltak ebben a kérdésben.

Bármily népszerű len bizonyos körökben Pierre Laval, a kabinet alelnökét meleg érdeklődés fogadta, mikor szeptember végén Vichybe hazatérve kijelentette, hogy sikerült könnyebbítéseket kivívnia a két övezet közti levelezés dolgában. És csakugyan ma már egy kis rés támadt a két övezet elválasztó kínai falon, vagyis a demarkációs vonalon. S míg a megszállt (nem tilos!) területről Belgiumba, Németországba, Hollandiába, Olaszországba lehet levelezni, némi érintkezés lehetősége fennáll már újabban a „szabad“ és a megszállott terület között is.

Itt meg kell különböztetnünk a családi és a kereskedelmi levelezés ügyét. A családtagok közti levelezés továbbra is tilalmas. Ellenben létesítettek egy külön típusú levelezőlapot, melyen a kétféle övezeten tartózkodó családtagok üzeneteket válthatnak egymással. A nyomtatott szövegben szerepelnek azok a szavak, melyek a családi életben előforduló eseményekre vonatkoznak: haláleset, sebesülés, fogságbaesés, születés, betegség, pénz- vagy élelmiszerhiány, foglalkoztatás ilyen meg ilyen üzemben, vizsgái eredmény, iskolai beiratkozás. Tilos minden nem családi vonatkozású közlés és tilos bármit is a sorok közé írni. Ez az irányított levelezés keserves gondokat

okoz az egymástól messze esett hozzátartozóknak. Ha, Istennek hála, sem haláleset, sem betegség, sem fogságbaesés nem érte, mit is írjanak a lakonikus szövegezésű rovatba? Mégis meg van engedve, hogy jó egészségükről adjanak számot, sőt ugyanezt ismerősökre nézve is megtehetik és még marad két sor, ahol szabadon lehet képzeletük csapongását követni. Ez kevés volna Madame de Sévignének vagy Madame du Deffandnak, de mégis sok egy szegény 1940-i menekültnek! Végre is talán egy másik lélek vigasztalódik meg rajta ... A szükség különben leleményessé tesz és azért mert kissé szabatosabban kell magát kifejeznie, mint a fiatal Werthemek vagy Chateaubriandnak, a levélíró gyöngédsége és szerelme mégis átüt a szavakon ... A postaiszaggatóság különben nem felejtette ki a nyomtatványból a „Baisers“ szót sem, közvetlenül az aláírás elé helyezvén azt. S ha az érzelmek kissé tompítottabbak, ott van a szintén hivatalosan engedélyezett „Affectueuses pensées.“ kifejezés is, mely csak aláhúzásra vár ...

Annyi bizonyos, hogy a családi levelezőlapok intézménye nagy vívmánya a kormánynak. A közönség valósággal megrohamozta az elárusítóhelyeket és ma mindennap millió meg millió ember tölti ki ezt az újfajta űrlapot, mert hiszen a lényeges dolgokat el lehet így is mondani a távoli kedveseknek.

A kereskedelmi és ipari levelezés a kamarákon keresztül bonyolítható le néhány hét óta, bár igen szigorú ellenőrzés mellett, sőt a két övezet közötti áruforgalom is megindult. Azzal, hogy az egész forgalom a kamarákon keresztül bonyolódik le, a regionális szervek különös szerephez jutottak és nem kevésbé örvendetes, hogy ily módon a kisebb vállalatok, melyek most nagyobb mennyiségek szállítására is vállalkoznak, olyan tarifakedvezményekhez jutottak, amínöket azelőtt csak a nagyvállalatok kaptak meg.

Végül Scapini, Szajna megye képviselője és francia követ legutóbbi berlini útjáról visszatérve azt a szenzációs kijelentést tette, hogy a Svájcban internált francia katonák, sőt a német fogolytáborokban élő francia katonák egy része — a négy kiskorú gyermeket ellátó apák és a családfenntartó legidősebb fiúk — hazatérhetnek tűzhelyeikhez. Ezzel le is zártuk a vichy-i kormány aktív mérlegét, mely, mint látjuk, egyáltalán nem megvetendő eredményekkel dicsekedhetik. Bár a német táborokból hazatérők csak feltételes szabadságot kapnak és különben sem igen lesznek nagy számban, mégis minden francia hálás ez eredményért és őszinte szimpátiával nézi a kormány törekvéseit.

S most nézzük az érem másik oldalát.

1940 november 11 az 1918. évi fegyverszünet 22-ik évfordulója volt. A szokásos ünneplések természetesen elmaradtak: Pétain marsall azonban elment a Clermont-Ferrand-i katedrálisba imádkozni a hősi halottakért. Az ünnepi requiemen az államfő az egész ország gyászát tolmácsolta.

Párizsban, ahol az egyetemi élet — legalább részben — újra megkezdődött, a hatóságok eleve minden ünnepi megnyilatkozást megtiltottak november 11-ére, de nem tudták megakadályozni, hogy a diákok össze ne gyűljenek az Ismeretlen Katona sírjánál az Arc de Triomphe alatt, hogy áhílatosan üljék meg a gyásznak és reménynek ezt a napját. Ha a diákság csak erre szorítkozott volna, a nap minden baj nélkül zajlott volna le. De a francia diákok, sajnos, sokszor követnek el meggondolatlanságokat. Ilyesformán nagy tömeg lepte el az Avenue des Champs-Élysées-t és ott a jelen körülmények között helytelennek és meggondolatlannak minősíthető tüntetést rendezett.

Nehéz tudni, mi történt azután. A szűkszavú hivatalos közleményekből csak az derül ki, hogy a megszálló hatóságok türelmüket vesztvén, a tüntető tömeget erőszakkal oszlatták fel. Egyesek szerint csak sebesülések történtek. Néhány vezető letartóztatásba is került, másokat munkatáborba küldtek.

Másrészt az Université rektorának, a köztiszteletben álló Roussynak el kellett hagynia helyét; rövidesen követte az Université főtitkára is. A felsőiskolákat, egyetemeket bezárták, de mindenki reméli, hogy karácsony után a Sorbonne újra megkezdheti előadásait. A közoktatásügyi miniszter, Ripert felutazott Vichyből a fővárosba, hogy beszéljen a diákok fejével. Egy bizonyos: az egyetemről minden politizálásnak el kell tűnnie és remélhető, hogy ez ügy körül minden rendbe jön a méltóság és emberiség kára nélkül.

A párizsi ügy miatti izgalom alig ült el, amikor megjött a lotharingiai franciák kitelepítésének híre. A kitelepítés körülményeit a magyar közönség a német hivatalos jelentésekből ismeri. De a francia közvélemény ezt is az együttműködés számlájára írja és szorongó szívvel kíséri honfitársainak sorsát.

Ilyesformán a német-francia barátkozás legmeggyőződésebb hívei: Flandin, Bergery, Marcel Déat, Montigny és Jacques Doriot sem tagadják az együttműködés nehézségeit. De az 6 véleményük szerint jobb, hogy bizonyos események már megtörténtek, mert a jövőben a közreműködésnek ezek sem állnak már az útjába.

Pedig a túlságos optimizmus nincs igazolva e téren. Viszont a százszázalékos pesszimistáknak sincs igazuk. Peyrouton belügyminiszter bejelentése, hogy az államfő a legközelebbi jövőben Versailles-ba költözik, azt bizonyítja, hogy a roppant nagy nehézségek ellenére is a kooperáció eszméje némi tért nyer. Még meg nem erősített hírek szerint a diplomáciai képviseltek és a külföldi sajtótudósítók továbbra is Vichyben maradnának. Ilyen körülmények között Pétain marsallnak sokszor kell majd XIV. Lajos rezidenciája és a híres francia fürdőhely között utazgatnia.

De ezzel egyszersmind helyreállna a központi kormány és a megszállt területek közötti kapcsolat, melynek hiánya miatt a marsall több ízben panaszkodott. Itt is a jövő hozza meg a választ! „Qui vivra verra“, mondjuk, mint előző beszámolómnak végén.

PARISIENSIS

CHAMBERLAIN ÉS ROTHERMERE

A BRIT POLITIKÁNAK és közéletnek két jól ismert alakja és jelentős személyisége halt meg a közelmúltban, Arthur Neville Chamberlain, volt miniszterelnök és Lord Rothermere. Kortársak voltak, mindkettőn hetvenkettedik évükben jártak haláluk idején. Neville Chamberlainnek Magyarországgal vagy bármilyen magyar vonatkozású ügygel, tudomásunk szerint, semmi kapcsolata nem volt. Nyilvános jellegű megnyilatkozást Magyarországról vagy a magyar politikáról az 1938. év őszi nemzetközi válság parlamenti vitája közben tett egy vagy két futó és jelentéktelen megjegyzésétől eltekintve, soha nem hallottunk tőle. Más vezető helyet betöltő brit államférfiről sokszor köztudomású volt, hogy baráti köréhez milyen külföldi államférfiakat vagy diplomatákat lehet számítani. Így—hogy csak egy példát említsünk — Sir Samuel Hoare, volt külügyminiszter, jelenleg madridi nagykövet, csehországi kapcsolatai jól ismertek voltak. Chamberlainnek, mielőtt a miniszterelnöki székbe került volna, külpolitikai érdeklődése úgyszólván semmi nem volt. Nemzetközi politikai és diplomáciai körökben, mégis mint németbarátot tartották számon. A nevéből készített francia szójáték: „J'aime Berlin“, sokáig járt közkezen. A németek iránti rokonszenvének